

فلسفه نماز

محمدجواد حسن زاده^۱

^۱ کارشناس ارشد روانشناسی، کارشناس ارشد سنجش و اندازه گیری (روانشنجی)، مدرس دانشگاه پیام نور، شازند، ایران

چکیده

وقتی پدر و مادر، فرزندشان را به درس خواندن امر می کنند، به سود خود فرزند است و سعادت او را می خواهند و این امر از روی محبت به فرزند است و گرنه به درس خواندن او نیازی ندارند. رسول گرامی اسلام (ص) در روایتی که در امالی صدوق، ص ۶۴۱ آمده، فرمودند: «الصلاة عمود الدین... فَإِنْ قِيلَ قَبْلَ مَا سَوَاهَا وَان رُدَّتْ رَدَّ مَا سَوَاهَا، «نماز پایه دین است که اگر مقبول درگاه الهی قرار گیرد، سایر حسنات و اعمال انسان نیز پذیرفته است و اگر مقبول واقع نشود همه حسنات و اعمال دیگر مردود است» که بر این اساس، نوشتار ذیل در بخش ها و شماره های گوناگون با عنوان «حقیقت نماز» تقدیم حضور علاقمندان خواهد شد.

واژه‌های کلیدی: قرآن، روایات، فلسفه، نماز

مقدمه

عبادت، وسیله تکامل و سعادت ماست و دستور خداوند به نماز، نوعی لطف و رحمت و راهنمایی است که ما را به کمال می‌رساند؛ مثلاً وقتی پدر و مادر، فرزندشان را به درس خواندن امر می‌کنند، به سود خود فرزند است و سعادت او را می‌خواهند و این امر از روی محبت به فرزند است و گرنه به درس خواندن او نیازی ندارند.

آیات و روایات، فلسفه و حکمت تشریع نماز را بیان کرده اند :

۱. یاد خدا : «وَأَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي، نماز را برپا دار تا به یاد من باشی».

۲. بازداشتن از گناه و زشتی ها: «إِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ، همانا نماز (انسان را در دنیا) از زشتی ها و گناه باز می‌دارد».

۳. پاکیزگی روح: «... إِنَّمَا تُنذِرُ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُم بِالْغَيْبِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَ مَنْ تَزَكَّى فَإِنَّمَا يَتَزَكَّى لِنَفْسِهِ وَ إِلَى اللَّهِ الْمَصِيرُ، تو تنها کسانی را که از پروردگارشان در نهان می‌ترسند و نماز برپا می‌دارند، هشدار می‌دهی و کسی پاکیزگی جوید تنها برای خود پاکیزگی می‌جوید».

۴. وَ اسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ إِنَّهَا لَكَبِيرَةٌ إِلَّا عَلَى الْخَاشِعِينَ، از شکیبایی و نماز یاری جوید، و به راستی این کار گران است، مگر بر فروتنان.

۵. پاک شدن از کبر و غرور؛ حضرت فاطمه (علیها السلام) می‌فرماید: «... وَ الصَّلَاةُ تَنْزِيهًا مِنَ الْكِبَرِ...»، خداوند نماز را واجب کرد تا مردم از کبر و غرور پاک شوند...».

۶. رستگاری: «قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ * الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ، به راستی که مؤمنان رستگار شدند؛ همانان که در نمازشان فروتنند».

در حدیثی آمده است: نقش نمازهای پنج گانه برای امت من همانند نهر آب زلالی است که از مقابل خانه آنان می‌گذرد، اگر کسی روزانه پنج بار در این نهر شستشو کند، آیا به گمان شما باز هم بر بدن او آلودگی و پلیدی خواهد ماند؟!.

در حدیثی دیگر امام باقر (علیه السلام) می‌فرماید: هنگامی که نمازگزار به سمت قبله برای نماز می‌ایستد، خداوند رحمان و رحیم به او توجه ویژه می‌کند.

نماز روزانه انسان، اظهار تشکر و سپاس دائمی او از این همه نعمت و خوبی‌هایی است که خداوند به او داده است و نیز ثناگویی و تمجید انسان از این همه زیبایی و عظمت است که خداوند متعال دارد. هیچ کس برای تعریف و تمجید از یک گل زیبا که در طبیعت روئیده است به شما اعتراض نمی‌کند، اما اگر زیبایی آن را نبینی، نابینایت می‌شمرد و اگر ببینی و واکنش نشان ندهی و ستایش نکنی سرزنشت می‌کنند که چرا ذوق و احساس نداری و چقدر بددلی!

در مضمون بعضی احادیث آمده است که: «انسان در حال نماز با خدای خود نجوا و گفتگو می کند و اگر انسان لذت این گفتگو را بچشد، هیچ گاه از حال نماز خارج نمی شود». راستی چقدر لذت بخش است با خدای جهان آفرین به گفتگو و مناجات پرداختن! و روحی به عظمت تمام هستی یافتن و با خدای هستی هم سخن شدن!

در هیچ آموزه‌ای دینی سراغ نداریم که خداوند از دیگران خواسته باشد به او توجه کنند تا با منفعت بی نیازی خداوند ناهمگون باشد، بلکه آنچه در قرآن یا در برخی از روایات وارد شده، آن است که انسان در تمامی حالات باید به یاد خدا باشد. یاد خدا بودن نه از جهت این است که نیاز دارد یاد او باشیم، بلکه ما برای اینکه بتوانیم زندگی با آرامش داشته باشیم و امید و توکل در قلبمان روشن باشد، نیز به دنبال گناه و کار ناپسند نرویم و به طور کلی برای رسیدن به سعادت و کمال، نیازمند یاد خدا هستیم:

"ألا بذكر الله تطمئن القلوب؛ آگاه باشید با یاد خدا دل‌ها آرامش پیدا می‌کند."

اگر در برخی از آیات، تکالیف همچون نماز، روزه از مردم هواسسته شده، نه به این جهت است که خداوند نیاز به عبادت دارد، بلکه اینانسان‌ها هستند که نیاز به عبادت و بندگی خداوند دارند تا در سایه پرستش خدا، از عبودیت نفس اماره و شیطان درون و بیرون رهایی یافته، استعدادهای عالی انسانی شکوفا گشته و به سر منزل مقصود و سعادت ابدی نایل شوند.

جهت آگاهی بیشتر از فلسفه و اسرار عبادت و نماز و بی نیازی خداوند اضافه می‌کنیم:

خداوند غنی و بی نیاز از همه چیز است، چون غیر از خدا هر چه موجود است، همه مخلوق خدا است و نیازمند به او. قرآن می‌فرماید: "ای مردم! شما همگی نیازمند به خدایید. تنها خداوند است که بی نیاز و شایسته هر گونه حمد و ستایش است" ۲

در آیه دیگر فرمود: "هر کسی کفر ورزد و حج را ترک کند، به خود زیان رسانده است. خداوند از همه جهانیان بی نیاز است" ۳

بنابر این خداوند بی نیاز مطلق است و مخلوقات همه محتاج اویند. او است که همه نیازهای مخلوقاتش را بر طرف می‌کند. ما انسان‌ها که یکی از مخلوقات خداییم، سراسر وجودمان را نیاز و احتیاج فرا گرفته است، مانند نیاز به آب و غذا و هوا و... که با نبود یکی از اینها قادر به ادامه حیات نیستیم. ما چند دقیقه یا چند ثانیه نمی‌توانیم بدون هوا زنده بمانیم. همه این نیازمندیها به وسیله آب و هوا و غذا و... بر طرف می‌شود که خدای مهربان با خلق آن نیاز ما را برطرف کرده است.

آری این خدای حکیم و مهربان است که به هنگام تولد بچه، خون را تبدیل به شیر می‌کند و نوزاد آن را از پستان مادر تغذیه می‌نماید.

یکی از نیازهای ما نیازهای روحی است مثل احتیاج به محبت. از این رو بچه‌هایی که در خانواده خود احساس کمبود محبت نسبت به خودشان کنند، دچار اختلالات روحی و روانی می‌گردند. یکی از نیازهای واقعی و اساسی روح بشر مسئله عبادت و پرستش است، چون خداوند انسان را برای تکامل آفریده است و تکامل او جز از راه عبادت و بندگی به دست نمی‌آید.

بنابر این خداوند نیاز به عبادت ما ندارد، بلکه ما محتاج به عبادت او هستیم که با بندگی او به نعمت‌های جاودان نایل شویم. قرآن می‌فرماید: "کسی که جهاد و تلاش کند، برای خود جهاد می‌کند؛ چرا که خداوند از همه جهانیان بی‌نیاز است". ۴ در جای دیگر می‌فرماید: "کسی که عمل صالحی به جا آورد، به سود خود به جا آورده است، و کسی که کار بدی انجام دهد، به زیان خود او است. سپس همه شما به سوی پروردگارتان باز می‌گردید". ۵.

در آیه دیگر فرمود: "کسی که پاکی گزیند، به نفع خود او است". ۶.

نتیجه اینکه انسان در پرتو اعمال صالح تکامل می‌یابد و به آسمان قرب خدا پرواز می‌کند و به خوشبختی همیشگی می‌رسد. و بر اثر جرم و گناه سقوط می‌کند و بر بدبختی ابدی گرفتار می‌شود.

عبادت خداوند انجام هر عملی است که انسان را به خدا نزدیک ساخته و از زشتی‌ها دور نماید. بنابر این عبادت خدا منحصر در نماز نیست. خدمت خالصانه به انسان‌ها و... نیز عبادت است. انجام هر عملی که در آیات و روایات به انجام آنها توصیه شده عبادت است. اما به نظر می‌رسد که مقصود از سوال نماز است: پی بردن به تمام آثار و فلسفه نماز و عبادت شاید در توان بشر عادی نباشد، در آیات قرآن و از طریق پیامبر و پیشوایان دینی نیز تنها بخشی از آثار و حکمت‌های نماز و عبادت بیان شده است.

با توجه به آیات و روایات در این زمینه، برخی از آثار و حکمت‌های نماز چنین است:

۱ - قرب معنوی

یکی از آثار بسیار مهم نماز قرب به خداوند است. این اثر روح عبادت و نماز را تشکیل می‌دهد و یکی از آیات قرآن هدف آفرینش انسان عبادت بیان شده است ۷ که حکایت گر بعد معنوی نماز و اهمیت آن است، امام علی (ع) فرمود: "الصلوة قربان لكل تقى ۸، نماز وسیله تقرب هر پرهیزکاری به خداوند است". ۹ در برخی از روایات از نماز به عنوان معراج مؤمن یاد شده که اشاره به آثار معنوی آن می‌باشد.

۲ - یاد خدا و آرامش روانی

در قرآن آمده است: "اقم الصلوة لذكرى ۹، نماز را بر پا دار تا به یاد من باشی".

یکی از نویسندگان در تفسیر این آیه مینویسد: "روح و اساس و هدف و پایه و مقدمه و نتیجه و بالاخره فلسفه نماز همان یاد خدا است. همان "ذکر الله" است که در آیه فوق به عنوان برترین نتیجه بیان شده است" ۱۰ ذکر و یاد خداوند نقش تعیین کننده در آرامش روانی دارد. نماز به عنوان ذکر خدا به انسان‌های نماز گذار آرامش میدهد، "ألا بذكر الله تطمئن القلوب ۱۱، آگاه باشید یاد خدا مایه اطمینان است."

۳ - عامل باز دارنده از گناه

یکی از آثار مهم نماز جلوگیری از گناه است: "إن الصلوة تنهى عن الفحشا والمنکر" ۱۲. طبیعت نماز از آنجا که انسان را به یاد خدا نیرومندترین عامل بازدارنده یعنی اعتقاد به مبدأ و معاد میاندازد، دارای اثر بازدارندگی از فحشا و منکر است.

انسان که به نماز می ایستد و تکبیر می گوید، خدا را از همه چیز بالاتر می‌شمرد... بدون شک در قلب و روح چنین انسانی، جنبشی به سوی حق و حرکت به سوی پاکی و جهشی به سوی تقوا پیدا میشود... ۱۳

۴ - گناه زدایی

یکی از آثار بسیار مهم نماز گناه زدایی است. نماز وسیله شستشو از گناهان و مغفرت و آمرزش الهی است ۱۴. پیامبر (ص) از یاران خود سؤال کرد: اگر بر در خانه یکی از شما نهی از آب صاف و پاکیزه باشد و در هر روز پنج بار خود را در آن شستشو دهید، آیا چیزی از آلودگی و کثافت در بدن او میماند؟ در پاسخ عرض کردند، نه.

حضرت فرمود: نماز درست همانند این آب جاری است. هر زمان که انسان نماز میخواند، گناهی که در میان دو نماز انجام شده است، از بین میرود. ۱۵

۵ - غفلت زدایی

بزرگ‌ترین مصیبت برای رهروان راه حق آن است که هدف آفرینش خود را فراموش کند. و غرق در زندگی مادی و لذائد زودگذر گردند، اما نماز به حکم اینکه در فواصل مختلف در هر شبانه روز پنج بار انجام میشود، مرتباً به انسان اخطار میکند و هشدار میدهد و هدف آفرینش او را خاطر نشان میسازد....

و این نعمت بزرگی است که انسان وسیله‌ای در اختیار داشته باشد که در هر شبانه روز چند مرتبه به او بیدار باش گوید. ۱۶

۶ - تکبر زدایی

یکی از عوامل مهم تکبر زدایی نماز است، زیرا انسان در هر شبانه روز هفده رکعت و در هر رکعت دو بار پیشانی بر خاک در برابر خدا میگذارد و خود را ذره کوچکی در برابر عظمت او میبیند، از این رو پرده‌های غرور و خودخواهی را کنار میزند. از این

رو علی (ع) بعد از بیان فلسفه عبادت، یکی از آثار نماز ۱ - تکبر زدایی بیان نمود: "خداوند ایمان را برای پاکسازی انسان هاز شرک واجب کرده است و نماز را برای پاکسازی از کبر" ۱۷

۷ - عامل پرورش فضائل اخلاقی

نماز روح اخلاص و خداباوری را در انسان افزایش میدهد و نتیجه آن پرورش فضایل اخلاقی است.

انسان با نماز خواندن خود را از جهان محدود ماده و چهار دیوار طبیعت بیرون میبرد و به ملکوت آسمانها دعوت میکند و با فرشتگان هم صدا میشود و خدا را در همه حال حاضر و ناظر میداند.

۸ - همگرایی

علاوه بر آثار مذکور که معمولاً آثار خودی نماز محسوب میشوند، یکی از آثار مهم اجتماعی و سیاسی نماز، همگرایی است، برگزاری نماز جمعه و جماعت، وحدت مسلمانان را به نمایش میگذارد زیرا مسلمانان با صفوف فشرده در کنار هم قرار گرفته و با اوضاع سیاسی و اجتماعی جهان آگاهی پیدا میکنند.

خطیب جمعه با بیان احکام و طرح مسایل سیاسی و اجتماعی به نمازگزاران رشد سیاسی میدهد شاید به خاطر آثار مهم نماز جمعه و جماعت است که در آموزه‌های دینی به این دو فریضه اهمیت خاصی داده شده است. ۱۸

پیامبر اسلام (ص) فرمود: "خداوند نماز جمعه را بر شما واجب کرده است هر کس آن را در حیات من یا بعد از وفات من از روی استخفاف یا انکار ترک کند، خداوند او را پریشان میکند و به کار او برکت نمیدهد. بدانید نماز او قبول نمیشود، بدانید زکات او قبول نمیشود، بدانید حج او قبول نمیشود،... تا از این کار توبه کند..." ۱۹

۹ - نفی طاغوت و ایستایی در مقابل ستم

انسانی که فقط خداوند را عبادت نماید در مقابل او سر تعظیم و تسلیم فرود آورد، هر چه غیر خداوند است، برای او حقیر و کوچک میشود و کسی نمیتواند با ظلم و ستم بر او چیره شود. و در مقابل گردنکشان و ظالمان سر تسلیم فرود نمیآورد و با طاغوت کنار نمیآید. خداوند این مسئله را یکی از اهداف بعثت پیامبر (ص) دانسته است: "و در میان هر امتی، پیامبری را مبعوث کردیم تا خداوند را عبادت نمایید و از طاغوت (هر چه در مقابل خدا است) پرهیز کنید. ۲۰

منابع

- ۱ سوره رعد، (۱۳) آیه ۲۸
- ۲ فاطر (۳۵) آیه ۱۵.
- ۳ آل عمران (۳) آیه ۹۷
- ۴ عنکبوت (۲۸) آیه ۶.
- ۵ فجر (۸۹) آیه ۲۷-۳۰.
- ۶ ذاریات (۵۱) آیه ۵۶.
- ۷ ذاریات (۵۱)، آیه ۵۶.
- ۸ نهج البلاغه، کلمات قصار، جمله ۱۳۶، با اقتباس از: تفسیر نمونه، ج ۱۶، ص ۲۹۲.
- ۹ طه (۲۰)، آیه ۱۴.
- ۱۰ تفسیر نمونه، ج ۱۶، ص ۲۸۹.
- ۱۱ رعد (۱۳)، آیه ۲۸.
- ۱۲ عنکبوت (۲۹)، آیه ۴۵.
- ۱۳ تفسیر نمونه، ج ۱۶، ص ۲۸۴.
- ۱۴ همان، ص ۲۹۰.
- ۱۵ وسایل الشیعه، ج ۳، ص ۷.
- ۱۶ تفسیر نمونه، ج ۱۶، ص ۲۹۰ - ۲۹۱.
- ۱۷ نهج البلاغه، کلمات قصار ۲۵۲.
- ۱۸ جمعه (۶۲) آیه ۹، تفسیر نمونه، ج ۲۴، ص ۱۲۵ به بعد.
- ۱۹ وسایل الشیعه، ج ۵، ص ۷.
- ۲۰ نحل (۱۶)، آیه ۳۶.